

WILHELM SÁNDOR

EGY ÉRMELLÉKI KASTÉLY KÁLVÁRIÁJA

■ Ha Nagykároly felől Nagyváradra utazunk, egy dombtetőre épült impozáns épületegyüttes már messziről jelzi, hogy nemsokára Székelyhídra érkezünk. A két összetartozó épület a katolikus templom, gyönyörűen restaurált barokk stílusú tornyával, valamint az emeletes hajdankori Stubenberg grófi kastély.

Érmihályfalvától Diószegig, ameddig a szem ellát, a középkorban az albsi Zólyomiak voltak a terület urai. Ők tették Székelyhidat a hatalmas uradalom központjává, s minden valószínűség szerint ők építették az első várkastélyt is a székelyhídi promontóriumra, ami sajnos hamarosan a török betörések áldozatául esett. Erről a régi épületről különben Evlija Cselebi török krónikás is megemlékezik útleírásában, aki a török hadakat elkísérte portyázásaikon.

Amikor a 17. században az utolsó Zólyomi, Miklós, felségárulás bűnébe esett, a birtok az erdélyi fejedelmekre, esetünkben a Rákócziakra szállt. A II. Rákóczi Ferenc vezette szabadságharc leverését követő nagy osztogatásban a domíniumot egymást követően több császárhí család is megkapta donációként, közülük a Dietrichstein grófi család szerepe volt jelentős a település életében. Id. Dietrichstein József, Mária Terézia kamarása, még Bécsből irányította a birtok ügyeit, ám fia, szintén József, már ideköltözött, s kényelmes kastélyt építtetett magának, amihez valószínűleg felhasználták a régi várkastély romjait. A templom egyszerre épült a kastély nyugati, földszintes szárnyával a 18. század közepén. Bejárata fölött a Dietrichstein grófi címer és az 1768-as évszám áll, ami az építtetőre és az építés befejezésének idejére utal. A kastélyépület udvar felé néző oldalán hosszú, boltozatos folyosó húzódik, előtte timpanon-

Mivel a könyvtár könyvei senkinek se kellettek, kiszórták őket a lépcsőre, azokon meneteltek a zsákhordók, hogy a következő évben aztán teherautószám hordják a zúdába a megmaradt papírhulladékot.

nal díszített oszlopos kocsifelhajtóval. A folyosó templom felőli végéből feljárt vezetett egy zárt karzatra, ahonnan a grófi család hallgathatta a misét. A szobák a folyosóról nyílnak, fűtésükre gyönyörű, kívülről táplálható fehér majolika kályhák szolgáltak, amelyek a szájhagyomány szerint egyenesen a bécsi Burgból származtak.

Az uradalom s a kastély házasság révén a Stubenberg grófi családra szállott. Az új tulajdonos a kastélyparknak a mai főtér felé néző csücskébe háromszintes, a kor igényeinek megfelelő magtárat építtetett 1840-ben. Az egyes szinteket hatalmas tölgyfagerendákkal alátámasztott, több sorban lerakott fenyődeszkából készült padozat választotta el.

A kastély bővítésére 1906-ban került sor, amikor az északi oldalon az eredeti épületre merőlegesen új szárnyat építettek. Mivel ez a dombéltre épült, az építész ügyesen kihasználta az adottságokat, így lett a főútra néző homlokzata emeletes, míg az udvarra néző földszintes. Benne a lakószobák mellett fürdőszoba, ebédlő, bálterem és könyvtár is helyet kapott. Az épületet terjedelmes, üvegezett narancsház, télikert egészítette ki. Az alsó szinten a személyzeti lakószobák mellett tágas konyha és mosókonyha helyezkedett el. A konyhából kézzel működtetett lift emelte az ételeket az ebédlőbe. Ennek a szárnynak már központi fűtése volt, a meleget három kazán biztosította, egy a felső szintet, egy másik az alsót, míg a harmadik a télikertet fűtötte.

A kastély körül gyönyörű parkot alakítottak ki, amelyben az évszázados hagyásfák, mocsári tölgyek, kőrisek, szilek, hársak mellé egzotikus fafajokat, bokrokat ültettek. Szökőkutas medencék, szobrok, lugasok, pihenők tették változatossá az egészet, ezek közül már csak egy félig kiterjesztett szárnyú, megcsonkított csőrű sas szobra árválkodik egy széttört medence romjai fölött.

Az épület s a park jó része alatt bonyolult pincerendszer húzódik. A fekvő nyolcas alakú főjáratból hét irányba is kivezető ágak indultak, ezek egy része mára már beomlott. Az aránylag szűk alapúrendszer szokatlanul furcsa lapos téglákkal van kirkva. Nem valószínű, hogy borospincének készült volna, talán a török idők előtt, az akkori birtokos Zólyomiak által épített régi kastély menekülési úthálózata lenne.

A proletárdiktatúra éveivel megkezdődött a kastély kálváriája. Nyomtalanul eltűntek a régi szárny értékes kályhái, lába kelt a bútorzatnak, a képek egy részét „magáévá tette” az akkori községi párttitkár, de a legtöbb kikerült az udvarra, a rámákból kivágták a festményeket, s eldobták, hiszen az aranyozott kereteknek nagyobb hasznát vették, jól mutatnak benne a csupasz keblű cigánylányok és más hasonló „művészi alkotások”.

A jelek arra mutatnak, hogy a magtár nem volt elegendő a parasztok padlásáról lesepert, elorzott gabona tárolásához, ezért a kastélyt is magtárrá léptették elő. Mivel a könyvtár könyvei senkinek se kellettek, kiszórták őket a lépcsőre, azokon meneteltek a zsákhordók, hogy a következő évben aztán teherautószám hordják a zúzdába a megmaradt papírhulladékot. A télikert ablakait kitördelték, az ajtókat, ablakokat megrongálták. Csodával határos módon megmaradt egy gyönyörű kovácsoltvas kandeláber a kocsifeljáró oszlopai közt, egy hasonló stílusú virágtartó az udvar közepén, s megmaradtak a lépcsők remekművé, ugyancsak kovácsoltvas korlátai is.

Aztán nagyot változott a kastély sorsa! Benne alakult meg az Érmellék első középiskolája 1954-ben. Azt hinnénk, hogy ezzel minden jóra fordult, de sajnos, nem így történt. Amikor megszüntették és Margittához kapcsolták a székelyhádi járást, az akkori nagy hatalmú tanügyi főnök azonnal leszereltette és az új központba vitette a központi fűtés fűtőteteit. A funkciójukat veszített kazánok sokáig az udvaron rozsdásodtak, majd fémhulladékként végezték. A sors iróniája, hogy az említett úriember, miután véget ért a nagy karrier, hosszú éveig épp Székelyhídon tanított, s a kastélyban fagyoskodott, velünk, tanárokkal s a diákokkal együtt, hiszen az épület vastag falait sehogy sem tudták átmelegíteni a szűkösen kiuntal tüzelővel a sebtében felszerelt, jórészt selejtes cserépkályhák.

Hiába nyilvánították műemléknek az épületet (besorolási száma 353.BH-II-m-B-01195), az idő vasfoga tovább őrlött, javításra az iskola nem kapott pénzt, de sajnos, az

akarat, az odafigyelés is hiányzott, amivel valamelyest pótolni lehetett volna a pénzhianyát. A tetőszerkezet lassan romlott, a cserepek elmozdultak, beázott, majd beomlott a tornateremként használt ebédlő mennyezete, ez lett a sorsa a templom felé eső részben a kémialaboratóriumnak is. A kocsfeljáró egyik sarka leszakadt, lehullott az egyik oszlop fő a főbejárat mellett, s nem akadt senki, aki valamit is igazítson. Mire felépült az új iskola s a kastély kiürült, szinte lakhatatlanná vált az egész épület. Az már csak ráadás, hogy beomlott, elpusztult a személyzeti bejáró közelében a gazdaságtörténeti műemlékként is számba jövő háromágú jegespince, aminek középső ágában terjedelmes jégvermet lehetett megtölteni jéggel, a másik két ágban pedig vaskampók sorára lehetett akasztani a romlandó árut.

A kiürült épület még lakható részébe néhány hajléktalan családot telepített a város vezetősége, azzal a céllal, hogy ezek majd megakadályozzák a további rombolást. Hát, lehet, hogy mást nem engedtek rombolni, elvégezték azt ők maguk. Eltűntették, eladták a maradék cserépkályhákat, kivágták és eltűzelték a bokrokat, s ami pótolhatatlan kár: szétszedték és a hulladékfelvásárlóhoz szállították a grófi konyha hatalmas beépített sütő-főző alkalmatosságának minden fémalkatrészét. Pedig az egy különleges, egyedi darab volt, ipartörténeti remekmű, alig hiszem, hogy egész Bihar megyében akadt volna hozzá hasonló!

A magtárépület talán még rosszabbul járt. Egyik szárnya már rég összeomlott, a középső rész, a másik szárny viszont dacolt az idővel. Ezek végzete a közelmúltban teljesedett be: az egyik holland bútorgyár magyar származású fullajtárja ugyanis szemet vetett a benne rejtőzhető értékes faanyagra, potom pénzért megvette a tanácstól az épületet, s nem vesztegette az időt, gyorsan kibelezte, a kitermelt deszkákat pedig természetesen felhasználta. Azóta a magtár anyagából készült „eredeti antik bútorok” már bizonyosan néhány nyugati vagy talán épp hazai újjgazdag villáit díszítik. Az illető „idegenbe”, onnan meg a nyakunkba szakadt úriember természetesen nevetett a markába, annál is inkább, mert még a kifosztott épületet is sikerült eladnia, sőt – ami egyenesen hihetetlennek hangzik – „értékes szolgálatait” díszpolgári címmel honorálta a székelyhídi tanács! Csak a kizsigerelt épület omladozó falai meredeznek csupaszon, csúfítva a főteret, míg végleg úrrá nem lesz felettük az enyészet, pedig egy ilyen épület Európa minden szegletében gazdaságtörténeti műemléknek számítana, amit foggal-körömmel óvnának.

A pincerendszer egy részére egy hasonlóan élelmes, ezúttal hazai szerencselovag tette rá a kezét, s azonnal nekilátott bontani a téglaburkolatot, azzal az elképzeléssel, hogy az egyik szomszéd faluban kemencéket építtessen belőle s pékséget indítson. A vállalkozás gyorsan befuccsolt, az elhordott téglák viszont természetesen nem kerültek vissza a helyükre.

A kastélypark is alig emlékeztet már hajdankori önmagára. Területét megnyirbálták, keleti végét telkesítették, s a telkeken az mtsz, valamint az iparvállalatok vezetői számára húztak fel szolgálati lakásokat. A magtár szomszédságában, az összeomlott szárny helyére a rendőrségnek, az akkori milíciának építettek székházat, ezt ma a halász-vadász egyesület helyi fiókja birtokolja. De jutott hely annak idején a park közepén a dísztribünnek is, ahonnan a soha el nem érkező csodás jövőt ecsetelgették a kötelező állami ünnepekre kiharancsolt tömegnek az elvtársak. Jókora darabot hasított ki a park területéből a nyári kertnek nevezett vendéglő is, ahol az említett ünnepélyes alkalmakon az agymosás után sörrel öblíthette le a csóré kolbászt a mulató közönség. Hogy közben tönkrezúzták a szobrokat és a szökőkutak medencéit, ugyan kit érdekelt? A tribün ugyan rég eltűnt, de a nyári kert megmaradt, sőt miután a fogyasztási szövetkezet a közelmúltban eladta (hogy milyen jogcímen, azt ne firtassuk), az új tulajdonos még bővítésbe is kezdett, közben elfogyott a pénz, s most ott áll egy félkész monstrum a kastély alatt.

Ami még megmaradt az egzotikus faállományból, annak eltűzeléséről gondoskodtak a kommunista rendszer kegyeltjei, a kastély szomszédságában üresen maradt személyze-

ti lakásokba betelepített lumpen elemek. Tépték, törték, vitték az ágakat, az idős fák a sebekbe pusztultak bele, a fiatalabbakat viszont gyökerestől kivágták, senki nem vonta felülőségre a garázdálkodókat.

A park védelmét az iskola vezetősége sem tekintette szívügyének. A középiskola diákjainak sportolási lehetőség kellett, ezért kézilabda- és kosárlabdapályákat alakítottak ki a kertben, ezt természetesen megint a faállomány bánta. Az egyik ilyen akció során beomlott egy pince, aminek elfalazott végéből előkerült a terjedelmes vesszőkosárban elrejtett grófi ezüstnemű. Azt mesélték azok, akik jelen voltak, hogy az értékek egy része szőren-szálán azonnal eltűnt, még azt sem érte meg, hogy a rendőrség udvarára átszállítsák, pedig az akkor még a kastélykerítéssel szemben, az út túlsó oldalán állt. A maradékot talán a nagyváradi múzeumba vitték...

Az 1970-es években elterjedt a hír, hogy a grófi család leszármazottai pert nyertek a román állammal szemben a hágai nemzetközi bíróságon, s kártérítésben részesültek. Még azt is tudni vélték a bennfentesek, hogy az utódok, akik szállodát és vendéglőt üzemeltetnek Bécsben, nem pénzben, hanem jóféle kisüsti szilvapálinkában kérték a kártérítést.

2010-ben aztán – hosszas viták után – a városi tanács átadta használatra a kastélyt a dévai Szent Ferenc Alapítványnak. Bójte Csaba, az alapítvány elnöke szokásához híven ezúttal is gyorsan a dolgok közepébe vágott, mestereket hozatott, akik nekiláttak a felújításnak. Megjavították a tetőszerkezetet, kicserélték a cserepeket, bevezették a termálvízes fűtést, megfigyelőkamerákat szereltek fel az illetéktelen behatólok lefűlélésére, ezeket azonban gyorsan ellopták az „illetékesek”. Most éppen a régi szárny belső rendbetétele, a szálláshelyek, fürdőszobás lakrészek kialakítása van soron. A kerítések kipótolására is megvan már az anyag, de azt csak azután szerelik fel, miután belakták az épületet, nehogy a térfelügyelő kamerák sorsára jusson. A másik szárny rendbetételére a rendelkezés álló pénzüsszeg függvényében kerül majd sor, itt közösségi termeket, dísztermet, könyvtárszobát és vendégszállásokat is szeretnének kialakítani. Vannak tervek a télikert s a park rendbehozatalára is, s ha minden kész lesz, régi fényében fog pompázni, ismét Székelyhíd díszje lesz a környék talán legszebb épülete, s ha az eddig nagyon is elemükben lévő fosztogatókat sikerülne megregulázni, sokáig így is maradhatna.

A halmozottan hátrányos helyzetű gyermekeknek nyújtott felbecsülhetetlen értékű segítség mellett a kastély társadalmi célú rendezvényeknek is teret ad majd. Az első ilyen rendezvény az ez év január 26-án a Magyar Kultúra Ünnepe keretében rendezett ünnepség volt, amelynek során felavatták II. Rákóczi Ferenc emléktábláját a kastély udvarán. Az emléktábla alkotója Kádár Ferenc budapesti szobrászművész. A résztvevők megemlékeztek arról, hogy 310 éve tört ki a Vezérlő Fejedeleme vezette Habsburg-ellenes szabadságharc, helyi apropóját pedig az adta az ünnepségnek, hogy éppen négy éve kezdtek el a Szent Ferenc Alapítvány keretében a rászoruló gyermekek napközis rendszerű étkeztetését. A rendezvény díszvendége volt a bukaresti magyar nagykövete felesége, aki pályázati pénzből finanszírozta az emléktábla elkészítését, valamint az Egyesült Királyság magyarországi nagykövete, az alapítvány egyik lelkes támogatója, aki az ünnepséget követő farsangi bál fővédnökségét is elvállalta, hiszen ennek jövedelmét szintén a kastély felújítására fogják fordítani.

■ IRODALOM

Benedek Zoltán: *Érmellék*. Helios Kiadó, Orosháza, 1996.

Borovszky Samu (szerk): *Bihar vármegye és Nagyvárad*. Bp., 1901.

Jakó Zsigmond: *Bihar vármegye a török pusztítás előtt*. Sylvester nyomda, Bp., 1940.

Nánási Zoltán: *Székelyhíd történeti monográfiája*. Érmellék Egyesület kiadása, Székelyhíd, 2003.

Wilhelm Ákos Sándor: *Negative anthropic effects threatening the biodiversity of the protected dendrological park of Sacueni-Bihar*. Studia Univ. „V. Goldiş”, Seria Ştiinţele Vietii 2012. 22. 2. 291–296.